

Uluslararası Politika 'da İran-Çin İlişkilerini Kolaylaştıran ve Sınırlandıran Faktörler

Engin Koç*
İbrahim Çetin

Öz: İran, devrimden bu yana ABD'nin ambargolarına maruz kalmış bir ülkedir. Bu ambargolar ile ekonomisi zayıflamış ve kırılgan bir hale gelmiştir. Ayrıca, ülkenin enerji sektörü ve altyapısı için finansman ihtiyacı oldukça fazladır. Rusya ile ilişkilerinde tarihsel tehdit ve Rusya'nın bazen ABD ile yakınlaşabilmek için İran'ı dikkate almayan tutumları İran perspektifinde Çin'i önemli müttefik konumuna getirmiştir. Son yıllarda, Avrasya'nın iki büyük gücü olan İran ve Çin arasında, devrimin ilk yıllarında soğuk olan ilişkiler sonraki yıllarda kapsamlı stratejik ortaklığa evrilmiştir. Bu çalışmanın amacı, İran İslam Devrimi sonrası İran-Çin ilişkilerinin nasıl ve neden geliştiğini neorealist bağlamda irdelemektir. Ayrıca, çalışmada İran (İran İslam Cumhuriyeti) ile Çin (Çin Halk Cumhuriyeti) ilişkilerini kolaylaştıran ve sınırlandıran faktörler irdelenmiştir. Neorealizm, ülkelerin dış politikalarını güvenlik, güç, güç dengesi, ulusal çıkarlar ve ittifaklar bakımından ele almaktadır. İran ile Çin'in ilişkilerinin de güvenlik endişeleri, stratejik hedefler, güç dengesi ve ekonomik çıkarlar yönünde gelişmeye devam ettiği tespit edilmiştir. İki ülke ilişkilerini kolaylaştıran faktörler olarak, stratejik hedefler, güvenlik alanındaki endişeler ve dengeleme arayışı, ekonomik bağlar öne çıkmaktadır. Çin, Kuşak Yol Girişimi kapsamında, İran'a siyasi, ekonomik, askeri ve finansal bakımdan destek verirken, İran, zengin petrol ve doğal gaz rezervleri ile Çin enerji güvenliğine ve dolayısıyla ekonomik kalkınmasına destek vermektedir. Çalışmada, İran'a uygulanan uluslararası yaptırımlar, bölgesel rekabetler, her iki ülkenin ABD ile ilişkilerinin kötüleşme potansiyeli ve İran kamuoyunun tepkileri ise iki ülke ilişkilerini sınırlandıran faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. İran-Çin ilişkilerinde neorealizmin test edildiği bu makale, iki ülke arasındaki ilişkinin gelişimini öğrenme ve geleceğini tahmin etmede literatüre katkı sunmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Neorealizm, Güç Dengesi, İran-Çin İlişkileri, ABD-Çin İlişkileri, ABD-İran İlişkileri.

Abstract: Iran has been subject to U.S. sanctions since the revolution. These sanctions have weakened and rendered its economy fragile. Furthermore, Iran requires substantial financing for its energy sector and infrastructure. Historically, Russia has posed a threat to Iran, and Moscow has at times disregarded Iranian interests in pursuit of closer ties with the United States. This has positioned China as an important ally for Iran. In recent years, relations between Iran and China, the two major powers of Eurasia, which were initially cold in the revolution's early years, have evolved into a comprehensive strategic partnership. This study examines how and why Iran-China relations have developed within a neorealist framework since the Iranian Islamic Revolution. Additionally, this study seeks to identify the factors that facilitate and constrain relations between Iran (the Islamic Republic of Iran) and China (the People's Republic of China). Neorealism evaluates states' foreign policies regarding security, power, balance of power, national interests, and alliances. The study finds that Iran-China relations continue to develop based on security concerns, strategic objectives, power balance, and economic interests. The key factors facilitating the relationship between the two countries include shared strategic objectives, security concerns, efforts to balance power, and economic ties. Under the Belt and Road Initiative, China provides Iran with political, economic, military, and financial support, while Iran contributes to China's energy security and, consequently, its economic development through its vast oil and natural

Dr. Öğretim Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, enginkoc@btu.edu.tr
@ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Programı
(Dr. Bursa Tarım İl Müdürü), ibrahimcetin@tarimormman.gov.tr

id https://orcid.org/0000-0003-3682-8718
https://orcid.org/0000-0002-3100-945X

DOI: 10.12658/M0772
insan & toplum, 2025.
insanvetoplum.org

Başvuru: 10.12.2024
Revize: 19.02.2025
Kabul: 27.03.2025
Erken Baskı: 12.05.2025

gas reserves. Meanwhile, international sanctions imposed on Iran, regional rivalries, the potential deterioration of both countries' relations with the United States, and reactions from Iranian public opinion emerge as limiting factors in their bilateral relations. By testing neorealism in the context of Iran-China relations, this article aims to contribute to the literature by analyzing the development of these relations and offering insights into their future trajectory.

Keywords: Neorealism, Balance of Power, Iran-China Relations, USA-China Relations, US-Iran Relations.

Giriş

Araştırmanın konusu, tarih boyunca iki büyük Avrasya gücü olan İran (İran İslam Cumhuriyeti) ve Çin'in (Çin Halk Cumhuriyeti) 1979 İran Devrimi sonrası ilişkilerini neorealist teori bağlamında incelemek ve değerlendirmektir. Devrimin ilk yıllarında soğuk olan ikili ilişkiler, son yıllarda stratejik ortaklığa dönüşmüştür. Bu dönüşümün nasıl ve niçin olduğu sorularına yanıt bulabilmek, bu makalenin amacını oluşturmaktadır. Ayrıca, İran-Çin ilişkilerini kolaylaştıran ve sınırlayan faktörler de ortaya konmaya çalışılmıştır. Çin, sanayi ve teknoloji alanlarında son yıllardaki hızlı büyümesi ile tüm dünyanın dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu büyüme, beraberinde enerji gereksinimi ve pazar ihtiyacını getirmektedir. Çin, enerji ihtiyacını uygun fiyatla ve farklı kaynaklardan elde edebilmenin yollarını aramaktadır ve onun bu amacına cevap verebilecek en yakın enerji pazarları; Orta Asya, Rusya ve Orta Doğu bölgesidir. Orta Doğu bölgesinde doğal gaz rezervleri yönünden dünyada ikinci, petrol rezervleri açısından dördüncü olan İran, Çin açısından önemli bir ülkedir. Ayrıca, seksen milyondan fazla nüfusuyla İran, Çin açısından ciddi bir pazardır. Bunların ötesinde İran, Çin açısından Kafkasya, Orta Doğu ve Avrupa'ya açılan hem jeopolitik hem de jeoekonomik en önemli bir köprü niteliğindedir. Diğer taraftan her iki devletin ABD tarafından etkisinin sınırlandırılmaya çalışılması bu iki devleti ABD'ye karşı güç dengesi oluşturma ortak paydasında bir araya getirmektedir.

Tahran yönetimi, ABD'nin devrim sonrasında uyguladığı yaptırımlar nedeniyle güvenliğini savunması için gereken silah ve mühimmatları da dış dünyadan temin etmekte zorlanmaktadır. Batı ile arası açılan İran, ABD'yi bölgede dengelemek amacıyla mecburen Doğu'ya yönelerek Rusya ve Çin ile stratejik ittifaklar oluşturmuştur. İran, nükleer enerji alanındaki yatırım ve teknoloji faaliyetleri için de bu iki devlete muhtaç durumdadır. İran, Rusya ile ilişkilerini etkileyen tarihsel tehdit algıları taşımaktadır. Ayrıca, Rusya da ABD ile yakınlaşabilmek için İran'ı dikkate almayan tutumlar gösterebilmektedir. Bu nedenler, İran nazarında Çin'i önemli müttefik konumuna getirmiştir. Ancak, Çin yönetimi de ABD ile ilişkilerini tamamen riske atacak derecede İran'a yakınlaşmak istememektedir. Uluslararası ilişkilerin en önemli kuramsal bakış açılarından biri olan neorealizme göre, devletlerin varlıklarını sürdürdüğü uluslararası ortamın yapısı, herhangi bir hiyerarşiye sahip olmaması nedeniyle anarşik niteliktedir. Devletler, bu anarşik ortam içerisinde hayatta kalabilmek için kendi güvenliklerini sağlamak zorundadır. Bu amaçla güçlerini en üst seviyeye çıkarmak zorundadırlar.

Devletler, bu hedeflerini gerçekleştirmenin zor ve hatta bazen imkansız olduğu durumlarda, çeşitli ittifaklar ve stratejik ortaklıklar kurarak hegemon devletin gücünü dengeleyebilmektedir. Bu anlamda İran-Çin ortaklığı oldukça büyük önem arz etmektedir.

İran-Çin yakınlaşmasını inceleyen çalışmalarda genel olarak nükleer enerji (Liu, Wu, 2010), fosil kaynak ticareti (Raza, 2019) ve yatırım iş birlikleri (Khanmohammadi, 2022) gibi konuların incelenmesine ve ikili ilişkilerin genel seyrine (Çelik, 2022) ağırlık verilmiştir. Diğer taraftan Çin'in uluslararası politikada artan etkisi (Maqsood, Mateen, Husnain, 2023), İran-Suudi Arabistan arasındaki arabuluculuk rolü (Yazdani, 2023), iki ülke ilişkilerinin Orta Doğu'ya etkileri (Caba-Maria, 2021), Amerikan hegemonyası karşılığı (Bhat, 2014; Elveren, 2024; Yıldırımçakar, 2023), ikili ilişkilerin normatif tutarsızlıkları (Jansiz, Pirmohammadi, 2020) gibi konulara değinen çalışmalar da bulunmaktadır. İran'ın Çin-ABD ilişkilerindeki rolü (Izadi, Khodae, 2017) gibi konular da akademik literatürde ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, İran-Çin ilişkilerinin dış faktörlerden bağımsız olarak incelendiği çalışmalar da bulunmaktadır (Ghorbani, Mirtorabi, Karimi, 2023). Son iki çalışma neorealizm ile ilişkili olsa da bu çerçevede oldukça sınırlı bir inceleme sunmaktadır. Özellikle, İran-Çin ilişkilerini kolaylaştıran ve sınırlandıran faktörler konusunda neorealist yorumlar neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda, mevcut literatürde İran-Çin ilişkilerini neorealist perspektiften kapsamlı bir değerlendirme eksikliği göze çarpmaktadır. Bu makale ise, İran-Çin ilişkilerini neorealist kuramın temel görüşleri olan uluslararası sistem, güç dengesi, stratejik çıkarlar ve ittifaklar üzerinden incelemeyi ve literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

İdeolojik olarak farklı anlayışlara sahip olan İran ve Çin, yakınlaşmalarını son yıllarda kapsamlı stratejik ortaklık seviyesine çıkartmışlardır. Bu ortaklığın temeli, uluslararası sistemde hegemon aktör olan ABD lehine olan güç artışını dengelemek üzerine kurulmuştur (Khanmohammadi, 2022). Ayrıca her iki ülkenin ekonomik çıkarları da bu ortaklıkta rol oynamaktadır. İran, ambargolar nedeniyle zayıflayan ekonomisine Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Projesi (BKBYP) kapsamında verdiği desteği can suyu olarak görmektedir. İran ise bu girişimin vazgeçilmez bir parçası olması ve artan enerji ihtiyacını karşılaması bağlamında stratejik bir ortak olarak Çin'e katkı sunmaktadır. Diğer taraftan, Orta Doğu bölgesindeki jeopolitik rekabetler ve dinamikler ile ABD öncülüğündeki uluslararası yaptırımlar, iki ülke ilişkilerinin gelişimini sınırlandırmaktadır. Çin, Orta Doğu'da sadece İran ile enerji alışverişi yapmamaktadır. Diğer yandan İran'ın devrim ihracı yönündeki dış politikası, ABD'nin hedef ülkelerle olan ittifakları ve Çin'in ABD ile olan ticari ve siyasi rekabeti de ikili ilişkilerine yönelik çeşitli derecelerde riskler barındırmaktadır.

Bu makalede, nitel bir araştırma tasarımı ve vaka analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, mevcut literatür, akademik makaleler, kitaplar, raporlar ve resmi Türkçe ve İngilizce belgelerden oluşan ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Farsça ve Çince kaynaklara ulaşamamak bu çalışmanın önemli noksanlarından birisi olmaktadır. Bu araştırma, İran-Çin ilişkilerinin stratejik ortaklığa nasıl evrildiğini, bu ortaklığı şekillendiren faktörleri ve neorealist kuram çerçevesinde nasıl yorumlanabileceğini incelemektedir. Bu çalışmanın hipotezi ise, İran ve Çin arasındaki stratejik ortaklık, her iki ülkenin ABD hegemonyasına karşı güvenlik kaygıları doğrultusunda şekillenmiş ve enerji bağımlılığı ile ekonomik iş birliği bu ilişkinin sürdürülebilirliğini sağlamıştır şeklindedir. Araştırmanın giriş bölümünden sonra kuramsal açıklamaların yer aldığı ikinci bölümde neorealizm ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise 1979 Devrimi sonrası İran-Çin ilişkilerinin gelişim seyri, konu başlıkları halinde açıklanmıştır. İran-Çin ilişkilerinin devrimden sonraki değişim nedenleri ile bu ilişkiyi kolaylaştıran ve sınırlandıran unsurlar ise dördüncü bölümde irdelenmiştir. En son bölümde ise neorealist bakış açısından İran ve Çin arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Sonuç kısmıyla da araştırma sorusuna yanıt verilmiş ve ilişkinin geleceği yorumlanmıştır.

Kuramsal Çerçeve: Neorealizm

Kenneth Waltz tarafından geliştirilen neorealizm, devletlerin davranış biçimlerini uluslararası sistemin şekillendirdiğini savunmaktadır (Waltz, 1979). Neorealizme göre, uluslararası sistem hiyerarşinin olmaması nedeniyle anarşiktir. Bu yüzden devletler güvensizlik duyarlar. Güç ve hayatta kalmak için de rekabet ederler. Böylece devletlerin çatışma olasılığı artar (Mearsheimer, 2001). Waltz, devletlerin uluslararası sistemin en önemli unsuru olduğunu ve her devletin ulusal çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için akılcı stratejiler izlediklerini ifade eder (Waltz, 1979). Devletlerin etraflarındaki tehditlere karşı kendilerini savunmak ve güç toplamak amacıyla ittifaklar yapmaları nedeniyle uluslararası sistemde güç dengesi oluşur (Mearsheimer, 2001). Güç dengesi, rekabet içerisindeki devletlerin kapasitelerinin dengelendiği ve böylece çatışmanın önlendiği durumdur. Güç dengesi durumunda uluslararası ortamda savaş riski azalır ve istikrar sağlanır. Bu yüzden devletler, güç dengesini kurmak ve korumak için çeşitli stratejiler vasıtasıyla çaba harcarlar.

Gilpin (1981), güç dengesinin, uluslararası sistemin istikrarını sağladığını ve savaş riskini azalttığını savunur. Bu bağlamda devletler, diğerlerinin güçlerini ve niyetlerini dikkate alarak stratejiler geliştirmek zorundadır (Gilpin, 1981). Neorealizmin temel argümanlarından bir diğeri de uluslararası ortamda çıkar çatışması sonucu rekabetin doğal ve kaçınılmaz olduğudur. Ayrıca, devletlerin davranışlarını yönlendiren en önemli motivasyon kaynağının ulusal çıkarlar olduğu da neorealistler tarafından savunulur

(Mearsheimer, 2001). Neorealistler, güç ve güvenlik kavramlarını uluslararası ilişkilerin merkezine koyar. Anarşik yapı içerisinde devletlerin hayatta kalabilmesi için güç arayışında olmalarını zorunlu görürler. Neorealizm, güç kavramı içerisine askeri kapasitenin yanı sıra ekonomik kaynakları ve siyasi etkiyi de katar (Waltz, 1979). Neorealist bakış açısından, devletlerin anarşik ortamdaki güvenlik arayışı önemlidir. Ayrıca, devletler başka devletlerin niyetlerini ve güç kapasitelerini düzenli olarak değerlendirmelidirler. Bir ülkenin güvenlik çabalarını arttırması, diğer rakip devlet tarafından tehdit olarak görülmektedir (Jervis,1976). Kısaca belirtmek gerekirse, neorealist bakış açısından en kritik kavramlar; hayatta kalma mücadelesi, güvenlik endişeleri, güç arayışları ve güç dengesidir.

Neorealizmin üç önemli düşünürü olan Kenneth Waltz, John Mearsheimer ve Robert Gilpin, yukarıda izah edildiği gibi uluslararası ilişkilerde güç, güvenlik ve denge konularında farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Bu çalışma da Waltz'ın, uluslararası sistemin anarşik yapısını vurgulayarak, devletlerin hayatta kalma amacı güttüğünü ve güç maksimizasyonu yerine tehditlere karşı güvenlik maksimizasyonu peşinde oldukları yaklaşımı bağlamında konu ele alınacaktır (Waltz, 1992; Waltz, 1993). Bu farklı yaklaşımlar, İran-Çin ilişkilerinin neorealist bir perspektiften analiz edilmesinde önemli bir çerçeve sunmaktadır. İran ve Çin, uluslararası sistemdeki ABD merkezli anarşi ve güvenlik kaygıları doğrultusunda güç arayışına girmekte ve stratejik ittifaklar kurmaktadır. Diğer taraftan, her iki ülke, güç ve güvenlik arayışında, bölgesel hegemonya ve küresel güç mücadelesi çerçevesinde ilişkilerini şekillendirirken, ekonomik bağlar ve enerji güvenliği gibi unsurlar da ilişkilerin gelişimini etkileyen ve ihmal edilmemesi gereken faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, İran-Çin ilişkileri hem stratejik hem de ekonomik çıkarlar doğrultusunda şekillenmekte ve her iki ülkenin dış politikalarını belirleyen temel unsurlar arasında uluslararası politikada güç dengesi ve güvenlik öncelikleri yer almaktadır. Son olarak İran-Çin ilişkilerinin doğası ve temel motivasyonlarına bakıldığında iki ülke ilişki ağının saldırgan bir ilişki biçiminden ziyade Stephen Walt'ın (1987) devletlerin sadece güç dengesine değil, aynı zamanda tehdit algısına göre ittifaklar kurduğu savunmacı neorealizm olarak isimlendirilen bir doğaya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

İran İslam Devrimi Sonrası İran-Çin İlişkileri

İran İslam Devrimi'nden sonraki ilk yıllarda Tahran yönetimi, Komünist Çin'i ülkelerini sömürmeye çalışan büyük güçlerden biri olarak değerlendirmiş ve Pekin'in politikalarına şüpheyle yaklaşmıştır. Mao sonrası Çin Komünist Parti Başkanı olan Hua Guofeng ise devrimden önce şahla görüşme yapan son yabancı devlet adamlarından birisi olmuştur. Bu durum, devrim sürecinde İranlı devrimcilerin tepkisiyle karşılanmıştır. Buna rağmen, Çin yeni rejimle yakın ilişkiler kurabilmek için çaba göstermiş ve İran

İslam Cumhuriyeti'ni kuruluşundan üç gün sonra tanımıştır (Harold Nader, 2012). 1980 baharında Tahran'da ABD elçiliğinin ele geçirilmesi sonrasında yükselen siyasi gerilimin ardından İran'ın ABD ile politik ve diplomatik ilişkileri kopmuştur. Birkaç ay sonra Irak'ın İran ile savaşa girmesi, yeni rejimi oldukça hazırlıksız yakalamış ve Batı karşısında oldukça güç duruma sokmuştur. Ayrıca, Sovyetler Birliği ile nispeten iyi olan ilişkiler de devrimde payı olan sol grupların (Tudeh) tasfiye edilmesi sonucu bozulmuştur. ABD ile ilişkilerin kopmasıyla sonuçlanan elçilik krizi, İran'a karşı hem bu devletin hem de müttefiklerinin yaptırımlarına neden olmuştur. İran-Irak Savaşı'nda uygulanan silah ambargoları, İran'ın yeni ortaklar arayışında etkili olmuştur. İran'ın karşı karşıya kaldığı bu uluslararası ambargo, Çin ile ticaretin özellikle de silah ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Shariatnia, 2011). Devrim sonrasında ve Irak Savaşı boyunca İran, uluslararası sistemin anarşik yapısıyla karşı karşıya kalmış ve hayatta kalabilmek için Çin ile yakınlaşmaya başlamıştır. Böylece, ABD karşısındaki güç eksikliğini Çin'e yakınlaşarak gidermeye çalışmıştır.

Çin, ABD'nin etkisi altında bulunan Orta Doğu bölgesinde nüfuzunu arttırmak için İran ile ilişkileri geliştirmeyi tercih etmiştir. Ayrıca İran, Çin üretimi silahların ihracı için uygun bir ticari ortam konumundaydı. İran'ın siyasi ve ekonomik ambargolarla izole edilmesi ve Irak Savaşı, Doğu'dan ve Batı'dan bağımsız bir dış politika arayışında olan İran'ı Çin ile iş birliğine mecbur bırakmıştır. Tahran yönetiminin ABD'ye karşı eylemleri ve ülke içindeki işlediği insan hakları ihlallerinin Çin tarafından İran'ın iç işleri olarak değerlendirilmesi de ilişkilere ivme kazandırmıştır (Harold, Nader, 2012). 1985 yılında, Rafsancani'nin Çin ziyareti de iki ülke ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. İran, bu ziyaret sırasında füze ve diğer askeri donanımları satın alma talebinde bulunmuştur (Rafsanjani, 1985). ABD ve Çin, 1996 yılında Tayvan Boğazı'ndaki güvenlik sorunu nedeniyle çatışmanın eşiğine gelmiştir. Diğer taraftan, İran için ABD ile gerilim yaşamamanın büyük risk taşıdığını bilen Pekin yönetimi, İran'la askeri iş birliğini taktiksel olarak azaltmıştır. Ancak kısa sürede iki ülke arasındaki ilişkiler, önceki seviyesini aşarak daha ileri bir boyuta ulaşmıştır (Garver, 2006). 1990 yılından sonra Çin-İran ilişkileri hem siyasi ve diplomatik hem de ekonomik alanlarda gelişmeye devam etmiştir. İran'ın enerji sektörü, ticareti ve nükleer teknolojisi uluslararası ambargolarla karşı karşıya kaldığı zaman Çin'in bu devlete yatırımları büyük önem kazanmıştır. Ayrıca, Çin'in, İran'ın nükleer teknolojisinin geliştirilmesine katkıda bulunduğu sıklıkla iddia edilmektedir. Çin devleti, İran'a, uranyum madenciliği ve uranyum zenginleştirme için lazer teknolojisi konularında teknoloji ve makine sağlayarak yardım etmiştir. Ayrıca İsfahan Nükleer Araştırma Merkezi de Çin'in desteği ile kurulmuştur (Belal, 2020).

1996 sonrası Çin'in enerji ihtiyacı, İran'la ilişkilerinin temel dinamiklerinin başında yer almaya başlamış ve her iki ülke açısından da stratejik bir konu haline

gelmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesi de İran ile Çin arasındaki ilişkilere etki eden diğer bir önemli unsurdur. Bu gelişme, her iki ülkenin dış politika önceliklerinin değişmesine ve yenilenmesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası tek kutup olarak kalan ABD ile ambargo ve tehditler nedeniyle gerginleşen ilişkiler, İran için daha ciddi meseleler olarak ön plana çıkmıştır. Bu süreçte ABD'nin Pekin yönetimiyle olan stratejik iş birlik ve rekabetinin ilginç doğası, Çin'in İran ile ilişkilerini karşılıklı olarak etkilemiştir. Mahmud Ahmedinejad 2005 yılında cumhurbaşkanı seçildiği zaman İran, "Doğu'ya Bakış" olarak isimlendirilen dış politik bir bakış açısı geliştirdi. Buna göre, başta Rusya ve Çin olmak üzere Asya ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek, İran hükümetinin öncelikli dış politika hedefi haline gelmiştir (Shariatinia, 2011). 1999-2002 yılları arasındaki bazı olaylar da Çin'in İran'la ilişkilerinin seviyesini yükseltmek için yeni nedenler olmuştur. 1999 yılının bahar aylarında ABD'nin düzenlediği hava saldırısına İran devletiyle iş birliğini derinleştirerek karşılık vermiştir. Son olarak İran'ın gizli uranyum zenginleştirme programının 2002 yılında ortaya çıkmasıyla Batılı şirketler, İran'dan çıkmaya başlamış ve ABD, İran üzerindeki ekonomik ve siyasi baskıyı artırmıştır. Ortaya çıkan bu durum, Çinli şirketlere İran'la ekonomik bağlar kurmak için yeni kapılar açmıştır. İran'la birlikte gelişerek 2007 yılında Çin, onun bir numaralı ticari ortağı olmuştur (Harold, Nader, 2012).

Enerji Güvenliği Bağlamında İran-Çin İlişkileri

İran'ın sahip olduğu 34 trilyon metreküp doğal gaz miktarı, dünya rezervlerinin %16.49'una tekabül etmektedir. Mevcut petrolü ise, 208,6 milyar varil ile dünya rezervlerinin %11.72'sine tekabül etmektedir. Son yıllardaki yeni veriler ışığında İran, rezervler bakımından doğal gazda Rusya'dan sonra ikinci, petrolde ise Venezuela ve Suudi Arabistan'dan sonra üçüncü sıradadır (Enerji Atlası, 2020). İran-Çin ilişkilerinin temelinde enerji kaynakları ticareti yer almaktadır. Çin, tek bir ülkeye bağımlı olmamak için petrol ithalatında kaynak çeşitlendirmesine önem vermiş ve Orta Asya, Afrika, Latin Amerika ve Körfez ülkeleri gibi farklı coğrafyalardan birçok ülkeyle enerji anlaşmaları yapmıştır. Çin'in en fazla petrol ithal ettiği ülkeler ise İran, Angola ve Suudi Arabistan'dır (IEEJ, 2012). Yakın gelecekte de Çin'in petrol ithalatında İran'ın sahip olduğu bu konumunun devam edeceği öngörülmektedir. İran'ın Çin'e sağladığı petrol arzı, kendisine uygulanan ambargolardan etkilenerek 2018 yılından bugüne azalmıştır. İran, 2021 yılı verilerine göre Çin'e en çok petrol ihraç eden 15 ülke arasında bulunmamaktadır (Workman, 2020).

Mao yönetimindeki Çin, bir tarım toplumuyken 1965-1993 yılları arasında enerji bakımından kendi kendine yeterli duruma gelmiştir. Reform ve açılım hareketleri ile birlikte Deng Xiaoping döneminde sanayi üretimi hızla artmaya başlamıştır. 2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması, Çin sanayisinin daha da

gelişmesiyle sonuçlanmış ve enerji kaynakları için yapılan anlaşmalar da ülke ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir (Meidan, 2016). 1993 yılında Çin, ilk olarak net enerji ithalatçısı olmuştur. Uzun yıllar süren %10'ların üzerindeki büyüme hızıyla Çin, 2009 yılında ürettiği petrolün iki katı ithalat yapar konuma yükselmiştir. Bu nedenle de enerji güvenliği, Çin dış politikasının temel politikalarından birisini oluşturmuştur (Turan, 2020). Çin, 2020 yılında 201 milyon ton petrol üretirken 541 milyon ton da ithal etmiştir. Doğal gaz üretimi ise 195 milyar m³ iken tüketimi 326 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 90,5 milyar m³ LNG ithal etmiştir. Enerji üretimi ile tüketimi arasında her geçen yıl artan bu fark, Çin'in enerji bağımlılığının açık bir göstergesidir (Enerdata, 2020). Diğer taraftan Çin'in enerji güvenliği irdelendiğinde, aşağıda belirtilen önemli risk faktörlerini de barındırdığı görülmektedir:

1. Çin'in ithal ettiği petrolün %80'i ABD'nin hakim olduğu Malakka Boğazı'ndan geçmesi;
2. Alternatif enerji kaynaklarını bulmada zorluklar yaşanması;
3. Çin enerji kaynaklarının yoğun olarak bulunduğu Uygur özerk bölgesinde siyasi sorunların bulunması;
4. Çin'in küresel enerji piyasası üzerinde ABD benzeri bir hakimiyetinin olmaması;
5. İklim değişikliği ve hava kirliliği konularında uluslararası baskıların artması;
6. Tayvan ve Doğu-Güney Çin Denizi'nde potansiyel çatışma risklerinin varlığı (Karaca, 2012).

Dünya enerji piyasasının en önemli şirketlerinin ABD ve müttefiklerine ait olmaları ve piyasayı yönlendirebilme gücü taşımaları nedenleriyle Çin, enerji piyasasının serbestleşmesi bakımından bu aktörleri kendisine en önemli engeller olarak görmekte ve enerji stratejisini ekonomik ve güvenlik politikaları yönünden bir bütün olarak değerlendirmektedir (Trough, 1999). ABD tarafından ekonomik yaptırım uygulanan enerji üreticisi ülkelerin enerji sektörlerine yatırımlar yapan Çin, daha uygun şartlarda petrol ve doğal gaz arama haklarına sahip olmaktadır (The US-China Economic and Security Review Commission, 2006). Öte yandan Çin'in uyguladığı bu enerji politikası ile petrol zengini ülkelerin ABD ve müttefiklerine ekonomik bağımlılığı azalmaktadır. Irak gibi kırılgan devletlerle Çin'in yaptığı petrol çıkarma ve petrol kuyularının modernizasyonu anlaşmaları, benzer durumları bulunan diğer devletler tarafından da yakından takip edilmektedir (Liu, Wu, 2010). Çin'in İran'daki yatırımlarının çoğunluğunu, petrol ve doğal gaz üretim amaçlı (Upstream) havza geliştirme yatırımları oluşturmaktadır. İran, 2005 yılından beri Çin'in üç büyük enerji şirketiyle yedi adet upstream anlaşması imzalamıştır (Khan, Guo, 2017). Rafineri, taşımacılık, benzin istasyonları vs. yatırımı olarak (Downstream) ise Çinli şirket,

Hürmüz'de bir rafineri inşa etmeyi ve Abadan'da mevcut rafinerinin kapasitesini %29 arttırmayı taahhüt etmiştir. Bu anlaşmalar, ürettiği benzininin %40'ını ihraç eden İran için oldukça önemlidir (Valve World India, 2018).

Büyük petrol rezervlerinin bulunduğu Basra Körfezi'nden Uzak Doğu ülkelerine gerçekleşen petrol sevkiyatı, boru hatlarının yetersiz olması nedeniyle genel olarak deniz yolları üzerinden yapılmaktadır. Örneğin Çin, enerji ticaretinin yaklaşık yüzde 90'ını deniz yoluyla yapmaktadır (Ebel, 2009). Çin, Malakka Boğazı başta olmak üzere enerji nakliyatında kullandığı deniz yollarının ABD ordusu tarafından kontrol edilmesini enerji güvenliği açısından tehdit olarak görmektedir. Tayvan sorunu gibi nedenlerle Çin, bu güzergahların ABD tarafından kontrol edilerek enerji naklinin kesilmesinden endişe duymaktadır (Lim, 2010). Enerji kaynakları üzerinde artan rekabet ve Japonya, Kore gibi komşu ülkelerin ABD müttefiki olması nedeniyle Çin'in enerji konusundaki güvenlik açığı derinleşmektedir. Çin, bu güvenlik açığını gidermek için iki yönetim başvurmaktadır. Birincisi enerji boru hatları ile petrol ve doğal gazı taşımak, ikincisiyse İnci Dizisi denilen stratejidir (Karaca, 2012). Bu strateji, Çin'in Gwadar'dan Güney Çin Denizi'ne kadar uzanan bölgede stratejik limanlar inşa ederek ABD'nin enerji yolları hakimiyetine karşı bir alternatif oluşturmak ve enerji güvenliğini sağlamaktır.

İran ekonomisi ise hidrokarbon, tarım ve hizmet sektörlerinin yanı sıra imalat ve finansal hizmetlerde göze çarpan bir devlet varlığı ile özdeşleştirilir. Petrol ihraç eden bir ülke için nispeten çeşitlendirilmiş olsa da ekonomik faaliyet ve hükümet gelirleri, hala petrole dayanmaktadır (World Bank, 2022). Fakat yüksek enerji kaynakları rezervlerine rağmen uygulanan yaptırımlar nedeniyle İran, doğal gaz ve petrol satışlarından istenen gelirleri elde edememektedir (Calabrese, 1991). Çin, İran'dan petrol ve doğal gaz alımının yanında, enerji alanlarına da yatırım yapmaktadır. Bu bağlamda, Çin'in devlet enerji şirketi CNPC'ye (China National Petroleum Corporation) Güney Pars sahasında 19 kuyu açması için yetki verilmiştir (Dorraj, Currier, 2008). Ayrıca, 2004 yılında Çin ve İran devlet şirketleri arasında imzalanan sözleşmeyle Yadavaran doğal gaz sahasından 30 yıl içerisinde 250 milyon ton gaz almak üzere anlaşma yapılmıştır. Ancak CNPC, yaptırımlar nedeniyle projenin ikinci fazında, sorumluluklarını yerine getirmediği için sorunlar yaşamıştır (Shana, 2021). Benzer şekilde, Kuzey Azadegan petrol sahasının geliştirilmesi için Çin ve İran devlet kurumları arasında yapılan 1,7 milyar dolarlık anlaşmada da firma, yaptırımlar nedeniyle ağır davranıp taahhütlerini geciktirmiş, nihayetinde 2014 yılı itibarıyla proje iptal edilmiştir (Reuters, 2014). Güney Pars doğal gaz sahasında da yapılan anlaşmayla verilen sözler, uzun zaman geçmesine rağmen tutulmadığı için sözleşme iptal edilmiştir (Torbatı, 2012). Neorealist kuram açısından bakıldığında, İran'ın anarşik uluslararası sistemde gücünü arttırmak için en önemli gelir kaynağı doğal

gaz ve petroldür. Fakat fosil enerji kaynaklarının satışının ambargolarla azaltılması ve doğal gaz ve petrol sahalarına yatırımların kısıtlanması, İran'ın ekonomik ve askeri gücünü önemli derecede azaltmıştır. Çin'le yapılan anlaşmalar sonucu İran'ın petrol ve doğal gaz satışı aracılığıyla ekonomik gücü artmakta ve İran böylece ABD karşısında direnme gücü kazanmaktadır. Bu anlamda bakıldığında, iki ülke arasındaki enerji üzerinden tesis edilen ilişki ağı, iki taraf açısından da stratejik anlam içeren oldukça pragmatik bir öneme sahip olmuştur.

Ticari Bağlamda İran-Çin İlişkileri

İran'ın uluslararası ekonomik ve siyasi baskılardan korunması ve İran rejiminin varlığını sürdürebilmesi için Çin'in varlığı çok önemlidir. Yabancı egemenliğine karşı hassas olmasına rağmen İran; ekonomik, diplomatik ve bir dereceye kadar askeri olarak Çin'e büyük ölçüde bağımlı hale gelmiştir (Harold, Nader, 2012). Çin ile İran arasındaki ticaret hacmi, yıllar içerisinde büyük artışlar göstermiştir. 1996 yılında 440 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2013 yılında 50 milyar dolara çıkmıştır (Shariatinia, Azizi, 2019). Ancak, 2019 ve 2020'de bu rakam, İran'a yönelik yaptırımlar nedeniyle önemli ölçüde ve radikal bir şekilde önce 10,9 milyar ve ardından 6,4 milyar dolara gerilemiştir (Ghasseminejad, 2020). Genel anlamda bakıldığında, Çin, İran'a yönelik yaptırımlara seçici bir şekilde uymaktadır. BM yaptırımlarını resmen kabul ederken, ABD ve AB'nin tek taraflı yaptırımlarını göz ardı etmek için alternatif yollar bulmaya çalışmaktadır (Van Kemenade, 2010). Diğer taraftan bakıldığında, İran'a uygulanan yaptırımların ikili ilişkileri hem sınırladığını hem de derinleştirdiğini söyleyebiliriz. Bir yandan, ABD'nin ikincil yaptırımları nedeniyle Çin'in İran ile geleneksel finansal kanallar aracılığıyla iş birliği yapma yeteneği sınırlandırılırken (Scita, 2022) öte yandan, İran'ın Çin'e bağımlılığı arttıkça, Pekin'in Tahran üzerindeki etkisi de güçlenmektedir. Bu da Çin'in İran üzerinden ABD ile doğrudan bir çatışmadan kaçınırken İran ile ilişkilerini güçlendirmesini sağlamıştır (Kauffman, 2022; Conduit, Akbarzadeh, 2019; Fathollah-Nejad, 2014). Çin yatırımının ikinci büyük alanı ise köprüler, otoyollar, raylı sistemler ve tersaneler gibi İran'ın altyapı çalışmalarıdır (Mackenzie, 2010). İran demiryolunun gelişimine Çin'in yaptığı yatırımın tahmini maliyeti, 4,2 milyar doları bulmaktadır. Bu yatırım, Tahran-Kum-İsfahan Yüksek Hızlı Demiryolu projesi ve Tahran-Meşhed Demiryolunun elektrifikasyonundan oluşmaktadır (Tianyang, 2019).

BKBYP, ABD ve müttefikleriyle devam eden gerilimlerin yol açtığı finansal kaynaklara sınırlı erişim sunması nedeniyle gelişimi, endüstrisi ve yatırımları büyük ölçüde azalmış olan İran ekonomisini yeniden inşa etmek için stratejik bir fırsat olmuştur. Çin ise, İran açısından yabancı yatırımları ve uluslararası kaynakları çekmek için en önemli seçeneklerden biri haline gelmiştir. BKBYP'nin coğrafi

merkezinde yer alan İran, girişimin kilit oyuncularından biri ve doğal ortağı haline gelmiştir (Kamel, 2018). 27 Mart 2021'de iki devlet arasında imzalanan 25 yıllık İş Birliği Planı veya Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması, Çin'in İran'a 400 milyar dolar yatırım yapmasını önermektedir. Bu anlaşma, petrol ve altyapı sektörlerine yatırımları, ortak askeri tatbikatları, eğitimleri ve silah sistemlerinin araştırılması ve geliştirilmesini kapsamaktadır (Jafari, Falah, 2023). Bunun karşılığında Çin, 25 yıl süreyle İran petrol sözleşmelerinde önemli oranlarda indirim ve kolaylıklar elde edecektir. Bu ortaklık ve anlaşma, BKBYP'nin bir uzantısı ve uygulaması olarak tanımlanmaktadır (Chaudhry, 2020). Diğer taraftan, bu anlaşma, İran'ın uluslararası müzakerelerde elini kuvvetlendiren ve ABD yaptırımlarına karşı alternatif bir seçenek sunan siyasi bir koz olarak değerlendirilebilir. Çin'in İran'ın nükleer enerji programına verdiği destek ve bölgedeki etkisini artırma amacı, anlaşmanın jeopolitik boyutunu güçlendirmektedir (Çetin, Koç, 2024). Anlaşmanın uygulanması devam etmekte olup, uzun vadeli etkileri jeopolitik koşullara ve uygulama süreçlerine bağlı olarak şekillenecektir. Çin-İran iş birliğinin ABD'nin Orta Doğu ve Orta Asya'daki siyasi, askeri ve ekonomik çıkarlarına büyük bir meydan okuma olarak görülmesi nedeniyle de İran'ın, Çin'in en önemli ortağı olarak kalacağı görülmektedir. Bununla birlikte, Karabağ Savaşı ve Rusya-Ukrayna savaşı gölgesinde, Çin-İran, Çin-Rusya ve Rusya-İran ilişkilerinin daha derinleşeceği beklenmektedir (Yıldırımçakar, 2023). 2025 yılının ilk ayında İran-Rusya ile imzalanan "Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması" bu duruma önemli bir örnek olmaktadır (Abay, Chirciu, 2025).

Askeri İş Birliği Bağlamında İran-Çin İlişkileri

Çin devleti, sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı boyunca İran'ın en önemli silah ve askeri donanım sağlayıcısı olmuştur. İran'ın ABD ile ilişkilerinin bozulması sonucu bu ülkeden silah ve mühimmat sağlayamaması, onun Irak'la savaşını devam ettirme kabiliyetini ciddi biçimde engellemiştir. Çin'in İran'a askeri ticareti, genellikle üçüncü şahıs satışları yoluyla dolaylı ve gizli bir şekilde sağlanmıştır (J. W. Garver, 2006). Çin, İran'a hafif silahlar yanında taktik balistik ve gemi savar seyir füzeleri sağlamıştır. Nitekim İran'ın 1987'de Kuveyt gemilerine karşı ipek böceği füzeleri kullanması, Çin ile ABD arasında önemli bir gerilim kaynağı haline gelmiştir (Wallace, 1987). Daha sonra Çin, ipek böceği ve daha gelişmiş C-802 füzelerinin İran'a satışını durdurmayı kabul etmiştir (Garver, 2006). Uluslararası baskılar nedeniyle Çin, İran'a füze satmak yerine askeri modernizasyonuna yardım etmeyi tercih etmiştir. İran'ın askeri sanayisinin başlatılmasında Çin'in önemli payı vardır. Kısa ve uzun menzilli füze tasarımlarında bu etkiyi görmek mümkündür (UPI, 2010).

İran yapımı katı yakıtlı Zilzal-1 (menzil 100-150 km) ve Zilzal-2 (menzil 350-400 km) füze teknolojilerinin de Çin, Rusya, Kuzey Kore ve Almanya'dan alınan teknolojiyle

imal edildikleri dile getirilmiştir. Katı yakıt teknolojisi ve füze güdümü konusundaki bilgilerin de Çinli uzmanlar tarafından İranlı uzmanlara aktarıldığı söylenmiştir (UPI, 2010). 2022 baharında, Çin'in milli savunma bakanı İran'a resmi bir ziyarette bulunarak Cumhurbaşkanı ve diğer üst düzey yetkilileriyle görüşmeler yapmıştır. Çin savunma bakanı, görüşme bitiminde yaptığı açıklamada "İki ülkenin silahlı kuvvetleri arasında ortak askeri tatbikatlar, strateji alışverişi, eğitim konuları ve diğer ortak alanlarda ikili iş birliğini genişletmek konusunda anlaştık" beyanında bulunmuştur (SDE, 2022). Çin'le ikili askeri iş birliği, İran'ın geliştirdiği füze teknolojisine önemli derecede katkı sağlamıştır. İran'ın kısa menzilli Oghab ile Nazeat ve uzun menzilli Shahab-3 füzelerinin yapımının arkasında Çin tasarım ve teknolojisinin olduğu ileri sürülmüştür (Cordesman, 2015). Çin, ekonomisini ve silahlanmasını geliştirerek sert gücünü arttırma gayretindedir. Ancak ABD ile çatışmadan kaçınarak bunu gerçekleştirmeye çalışmakla birlikte bazen geri adım atmaktan da çekinmemektedir.

Çin-İran arasında imzalanan 25 yıllık stratejik iş birliği anlaşması ekonomik içeriğinin ötesinde, istihbarat ve askeri iş birliğine ilişkin önemli güvenlik boyutlarına sahip olmaktadır. Anlaşmanın ekonomik beklentileri kesinlikle göz ardı edilmemesi gerekse de anlaşmada öngörülen güvenlik iş birliği de eşit derecede dikkati çekmektedir. Bu iş birliği hem İran'da hem de Orta Doğu'da İslam rejiminin konumunu güçlendirirken, Çin'in Orta Doğu bölgesinde muazzam bir nüfuz kullanmasını sağlayarak küresel konumunu da arttıracaktır (Khoshnood, Khoshnood, 2021). Diğer taraftan, 2023 yılında Çin, İran'a drone parçaları tedarik ettiği ve bu parçaların Ukrayna'da Rusya tarafından kullanılan İran dronlarında bulunduğu tespit edilmiştir. Yeni nesil roket ve füze teknolojisi transferi görüşmeleri devam etmekle birlikte kısıtlı politikalar hayata geçirilmiştir. 2021 anlaşmasına rağmen 2023 ortasına kadar büyük silah ithalatı veya ortak üretim gerçekleşmediği bilinmektedir. Ortak tatbikatlar ve güvenlik görüşmeleri devam etse de gerçek koordinasyon ve teknoloji transferinin boyutu, kamuya açık veri eksikliği nedeniyle belirsizliğini sürdürmektedir (Iran Primer, 2023). 2013'te İran gemilerinin Çin'e ilk liman ziyaretinden ve 2014'te Çin savaş gemilerinin Basra Körfezi'nde ortak deniz tatbikatları için İran'a ilk ziyaretinden bu yana, Çin ve İran arasında liman ziyaretleri, ikili tatbikatlar ve üst düzey diyaloglar dahil olmak üzere birçok askeri etkileşim olmuştur. İki ülkenin ortak katılımıyla gerçekleştirilen son iki tatbikat "Deniz Güvenlik Kemer - 2023" ve "Güvenlik Bağı - 2024" olmuştur. Her ikisi de Umman Körfezi'nde gerçekleşmiştir (Hyeon Seong, 2024). Son olarak, Mart 2025'te İran, Çin ve Rusya tarafları arasındaki iş birliği ve ortak askeri kapasitesinin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için Umman Körfezi'nde "2025 Güvenlik Kuşağı" isimli ortak askeri tatbikat yapma kararı almıştır (Al Jazeera, 2025).

Nükleer Enerji ve Nükleer Silah Teknolojisi Bağlamında İran-Çin İlişkileri

İran İslam Devrimi sonrası İran'ın nükleer politikası, başlıca iki nedenden dolayı durdurulmuştur. Birincisi, nükleer enerji santrallerinin maliyetli olmasıdır. Doğal gaz kullanan enerji santrallerinden birim kW başına maliyet 300 dolar iken nükleer santralde üretilen enerjinin kW birim maliyeti 2500-3000 dolar arasındır (Vaez, Sadjadpour, 2013). İkinci neden ise, nükleer programı devam ettirmek için gereken personelin devrim sonrası ülkeyi terk etmeleri ve programın sürdürüleceği yabancı ortaklığın bitmesidir. İran-Irak Savaşı'nın ortalarında Humeyni'nin talimatı ile nükleer programa yeniden dönülme kararı alınmıştır (Samore, 2007). Rafsancani'nin 1985 yılının Haziran ayında Çin'e yaptığı resmi ziyaretteyse "barışçıl kullanım" için İran-Çin nükleer iş birliği anlaşması imzalanmıştır (Caravelli, 2011). Çin Başbakanı Li Peng'in Temmuz 1991'de ve İran Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin Eylül 1992'de karşılıklı gerçekleştirdiği ziyaretlerde 300 MW'lık nükleer santral kurulması konusunda mutabakat sağlanmıştır. Bu santralin amacının barışçıl nükleer enerji olduğu, İran ve Çin tarafından özellikle vurgulanmıştır (Sciolino, 1992). İran ile Çin'in nükleer iş birliği çabaları, ABD'nin dış politikasında 1991 yılından beri önemli bir gündem oluşturmaya başlamıştır (Alperen, 2018). 1990'lı yıllarda Çin'in İran nükleer programına yardım etmesi, ABD'nin Çin'e insan hakları ve Tayvan konusunda baskı yapmasına neden olmuştur. Ayrıca ABD, Çin nükleer programına destek verirse "en imtiyazlı ulus" statüsünün Çin'den geri alınacağını da bildirerek Çin'i tehdit etmiştir (Kemenade, 2010).

Çin, 1990-1996 yılları arasında İran'ın nükleer programının geliştirilmesine, İranlı nükleer bilim adamlarının eğitilmesine, İsfahan'da araştırma nükleer reaktörünün kurulmasına, İran'a zenginleştirilmiş uranyum ve çift kullanımlı teknoloji sağlanmasına aktif olarak katılmıştır. Ancak 1997'de Amerikalıların şiddetli baskısı nedeniyle programdan çekilmiştir (Medeiros, 2007). Bununla birlikte Çinli yetkililer, nükleer krizin barışçıl çözümünü sürekli olarak yinelemişler; ancak uzun vadede İran'ın nükleer dosyasının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) havale edilmesini desteklemişlerdir (Liu, Wu, 2010b). 2006 yılından beri Çin, "İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması gerektiği" yönündeki bir dizi BM kararını da desteklemiştir. Ancak Çin, kararları uygulamada çekince göstermiştir. Bunun nedeni, alınan kararların hem İran'ın enerji sektöründe üretim ve ihracatı aksatmamasını hem de Çin'in bu alandaki yatırımlarını bozmamasını sağlamaktır. Yaptırımlar nedeniyle Avrupa ve Doğu Asya firmaları, İran'la ticaret yapmaktan kaçınırken Çinli firmalar, İran'daki fırsatları kaçırmamaya çalışmıştır. Böylece, 2010 yılına kadar kağıt üzerinde Çin, İran petrol sektöründe ana yabancı yatırımcı haline gelmiştir (Katzman, 2007). Diğer taraftan Trump'ın ABD yönetimindeki ilk döneminde, Çinli şirketlerin

İran'daki faaliyetleri karmaşık bir seyir izlemiştir. Başlangıçta, Çinli firmalar İran'ın enerji sektöründe kalmayı planladıklarını belirtmişlerdir. Ancak, ABD yaptırımlarının baskısı ve ABD ile iş yapma endişesi nedeniyle, 2019 yılı içinde bazı Çinli firmaların da İran enerji pazarından çekildiği bilinmektedir (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2020). Trump'ın ikinci defa göreve gelmesinin ardından Şubat 2025'te İran petrolünün Çin'e satılmasına aracılık ederek İran'a uygulanan "maksimum baskı" politikasını zayıflatmaları nedeniyle Çin menşeli kuruluş ve kişilere yaptırım uygulanacağı ABD'li yetkililer tarafından ifade edilmiştir (Gökkoyun, 2025).

Çin, 2015 yılında Viyana'da nükleer müzakerelerin yürütmesine yardımcı olmaya ve tarafların görüşlerini yakınlaştırmaya çalışmıştır. Ancak İran kamuoyu, Çin'in Suriye krizindeki rolüne kıyasla onun nükleer dosyaya yönelik tutumunu eleştirmektedir. Bununla birlikte, Batılı müzakerecilerle kıyasla Çin'in daha yapıcı bir role sahip olduğuna da inanmaktadır. İran, Çin'le yapılan anlaşma sonrası dönemde nükleer teknolojiye iş birliği ilişkilerini sürdürmeyi ummaktadır (Dolatabadi, 2018). Çin, İran'ın nükleer programının sivil yönünün geliştirilmesine yardım etmiştir. Bunun yanında, Çin'in fiilen sağladığı şeylerin çoğunun, uranyum zenginleştirme desteği de dahil olmak üzere, askeri bir boyutu da olmuştur. 1985'ten 1996'ya kadar Çin, İran'a hassas önemde nükleer teknoloji ve makineler sağlamış ve bunları edinmesine yardımcı olmuştur. İran'a uranyum arama ve madenciligi konusunda yardım etmiş ve İran'ın uranyum zenginleştirme için lazer kullanımında ustalaşmasına yardımcı olmuştur (Garver, 2006).

İran nükleer sorununa Çin'in yaklaşımı, 2003-2007 yılları arasında ABD yönetiminin daha sert politika izlemesi nedeniyle daha dikkatli bir şekilde devam etmiştir. Çin, İran'ın barışçıl amaçlı nükleer enerji elde etmesini savunurken sorunu yaptırımlarla çözmeye çalışmanın meseleyi daha da derinleştireceği iddiasını sürdürmüştür. İran'ın BMGK'ye gelen nükleer dosyasında yer alan yaptırım kararlarına karşı çıkmamış ancak yaptırımları esnetme ve geciktirme politikası izlemiştir (Alterman, Garver, 2008). 2007 yılından sonra Çin, İran'a karşı alınan yaptırım kararlarını uygulamakta daha esnek davranmaya başlamıştır. ABD'nin İran'a yatırım yapan şirketlere ikinci dereceden yaptırımlar uygulaması, Çin'in daha cesur politika izlemesine yol açmıştır. Batılı şirketlerden boşalan alanda Çinli firmalar daha aktif olmaya başlamışlardır. Çin firmaları, özellikle enerji alanında önemli sözleşmeler imzalamışlar ama uygulamada ABD ve uluslararası yaptırımlardan çekinmeleri nedeniyle yeterince istekli olmamışlardır. Bu davranış, İranlı yetkililerin tepkisini çekmiş ve süreç bazı anlaşmaların iptaliyle sonuçlanmıştır (Garver, 2011).

Çin, 2006 yılından beri yaptırımların geçmesini engellemek için veto yetkisini kullanmamakla beraber, görüşlerini de değiştirmeksizin ifade etmektedir. Bu yüzden

Çin, 2006 yılında İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarını durdurmasını öngören 1696 sayılı BMGK kararına destek vermiş ve İran'dan kararı uygulamasını istemiştir (UNSC, 2006). İran'ın 1696 sayılı kararı kabul etmemesi nedeniyle, yaptırım kararları oy birliğiyle alınmıştır (UN Press, 2006). Çin, İran'ın nükleer programının kısıtlanmasına yönelik BMGK yaptırımlarına 2000'li yıllarda karşı çıkmıştır. Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (JCPOA) yürürlüğe girmesiyle beraber İran ile Çin iş birliği başlamıştır (Joshi, 2019). Çin, ayrıca, anlaşmanın uygulanması için diğer imzacılara çağrıda bulunurken Trump'ın anlaşmadan çekilmesini eleştirmiştir (Lo, 2018). 14 Temmuz 2020 tarihinde Pekin yönetimi, ABD'nin İran'a silah ambargosunu süresiz uzatma isteğine karşı çıkmış ve Çin'in Rusya ile beraber hareket etmesi sayesinde ABD sadece bir oy alabilmiştir. Bu, İran'a izolasyonu güçlendirmek ve uzatmak isteyen ABD için istenmeyen bir durum olmuştur (Besheer, 2020). Çin'den askeri teknoloji ve silah alan İran, uluslararası sistemde hayatta kalma mücadelesinde ABD ve müttefikleri karşısında askeri potansiyelini artırma imkanına kavuşmuş, güvenliğini sağlamada başarılı olmuştur.

İran-Çin İlişkilerini Kolaylaştıran ve Sınırlandıran Faktörler

Çin ile güçlü bir ilişki kurmak İran açısından birçok yönden önemlidir. İran rejimi, Çin'i Batı karşıtı duruşu nedeniyle potansiyel bir müttefik olarak görmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin temel ideolojik dayanaklarından biri ABD hegemonyasına muhalefettir. Bu anlayış, sadece rejimin propagandasına yaramamakta, ayrıca ülke dışındaki Hizbullah ve Hamas gibi gruplara desteği kapsayan dış politika ilkelerine de yansımaktadır. İran'ın bu desteğinin altında, özellikle ABD ve desteklediği İsrail'in bu grupları Orta Doğu'da birer "terörizm" tehdidi olarak kendisine rakip görmesi de önemli rol oynamaktadır (Çapar, 2020). Basra körfezindeki ABD varlığından rahatsız olan İran, yeterince ekonomik ve askeri güce sahip olmadığı için müttefik arayışı içindedir. Ayrıca dış politika davranışları; Suudi Arabistan, Türkiye ve İsrail gibi bölgesel güçler tarafından kısıtlanmaktadır. İran yönetimlerinin dış politika hesaplarında Çin, yükselen ekonomik, siyasi ve askeri bir güç olarak ABD'yi Orta Doğu'da ve hatta küresel çapta dengeleyebilecek bir aktör niteliği kazanmıştır (Harold, Nader, 2012).

İran, ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarına karşı ciddi bir meydan okumada bulunmaktadır. ABD'nin İran'dan memnuniyetsizliğinin başka nedenleri de vardır. İran'ın bölgede terörizmi desteklediği iddiası, yaygın insan hakları ihlalleri, liderlerinin Orta Doğu'daki ABD dostlarını ve müttefiklerini tehdit etmesi ve Afganistan, Irak, Suriye ve Lübnan gibi bölgelerde ABD ve İsrail karşıtı aktörlere verdiği destek, bunlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, ABD'li politika yapımcılar için en önemli endişe kaynağı, İran'ın nükleer silah yapma gayretleridir. Washington ve

müttefikleri, yaptırımlar ve çevreleme politikaları yoluyla İran'ın nükleer silah yapımını engellemeye çalışmaktadır. Ancak İran, uranyum zenginleştirmeye devam etmektedir ve nükleer silah üretmeye her geçen gün yaklaşmaktadır (Harold, Nader, 2012). Bugüne kadar Çin, iki ülkenin son otuz yılda geliştirdiği geniş ve derin ortaklık nedeniyle İran'a yönelik yaptırımları desteklemekte isteksiz davranmıştır. Pekin ve Tahran arasındaki iş birliği, Çin'in enerji ihtiyaçları konusunda dışa bağımlı olmasına ve İran'ın da enerji kaynakları bakımından zengin olmasına dayanmıştır. Ancak aynı zamanda enerji dışındaki ekonomik bağlar, silah satışları ve savunma iş birliği ve ABD'ye karşı jeostratejik denge arayışları da bu iş birliğinin diğer nedenlerini oluşturmuştur (Kemenade, 2010).

İran, ABD deniz gücünü Basra Körfezi'nde daha fazla tutmasına neden olacağı için Washington'un Güney Çin Denizi'ne yönelmesini zorlaştırabilir (J. W. Garver, 2011). Çin'in İran'a bakışı ve yaklaşımı, kısmen ABD'yi jeopolitik ve askeri bir rakip olarak algılamasından kaynaklanmaktadır. ABD ile ekonomik açıdan birbirlerine bağımlı olmalarına rağmen Çin, ABD ile Tayvan üzerinde patlak verebilecek potansiyel bir askeri çatışma sonucu ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını engelleyebileceği konusunda endişelenmektedir. Bu nedenle, Çin'in İran ile yapacağı güçlü bir ekonomik, diplomatik ve askeri ortaklığın, ABD'nin Orta Doğu'daki gücünü dengelemeye yardımcı olacağı düşünülmektedir. Çin'in politikaları, İran'ın nükleer programına ilişkin ABD'nin kararlarını şekillendirmeye yönelik uluslararası çabaları engellemekte ve artan Çin-İran iş birliği, ABD'nin İran'a baskı yapma girişimlerini daha da azaltmaktadır. Çin, yalnızca ABD ile bağlarını değil, aynı zamanda uluslararası itibarını da zedeleyeceği korkusuyla İran'la ilişkileri sıkı tutma konusunda çok istekli davranmamaktadır. Rejim muhalifi İranlılar ise Çin'in ekonomik açıdan İran'ı sömürdüğünü ve giderek daha gaddar ve baskıcı olan rejimi desteklediğini düşünmektedirler (Harold, Nader, 2012).

Her iki ülkedeki iktidarlar, uluslararası sistemi adaletsiz olarak ve Batılı güçlerin egemenliğinde görmektedirler. Çinli ve İranlı liderler, başta ABD olmak üzere Batı'nın sınırlı egemenlik ve insan haklarının evrenselliği kavramlarıyla şekillendirdiği uluslararası sistem karşısında kendi rejimlerinin devamlılığı için çalışmaktadırlar (YangXingli, 2010). Çin-İran ilişkileri, zaten karmaşık olan Orta Doğu dengeleri üzerindeki bölgesel rekabeti ve gerilimleri arttıran bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan, İran'ı güçlü bir rakip görmüş ve düşmanca ilişkiler yürütmüştür (Özev, 2016). Diğer taraftan, Suudi Arabistan ile Çin, önemli ticaret ortaklarıdır ve Çin'in Suudi Arabistan'da ve diğer körfez ülkelerinde birçok yatırımı bulunmaktadır. Çin'in bu nedenlerle başta BAE ve Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerini rahatsız edecek ölçüde İran'la ilişkilerini geliştirmesi beklenmemelidir. Çin, bu tedirginliğin oluşmaması konusunda her zaman temkinli davranmıştır. Çin, bu

olumsuz durumdan kurtulmak için 2016 yılından beri diplomatik ilişkileri bulunmayan ve bölgesel gerginlik üreten iki ülke arasında arabulucu olarak sorunların bir kısmının çözülmesinde yardımcı olmuştur. İsrail'in Orta Doğu'daki konumu ve bölgedeki rahatsızlık kaynağı olduğu dikkate alındığında, Çin'in bölge ülkeleri ile olan ekonomik ve askeri bağlantılarının artmasının İsrail tarafından nasıl algılanacağı önemli bir sorudur. Çin'in İran ile nükleer enerji ve füze üretimi konusunda iş birliği yapması İsrail'i elbette kaygılandırmaktadır. Bu nedenle İsrail, Çin-İran ilişkilerini sınırlandıran en önemli unsur olmaktadır (Belal, 2020). Diğer taraftan Çin tarafından İsrail'in çıkarları aleyhine yürütülen Filistin politikası da Pekin-Tel Aviv ilişkileri önünde ciddi bir engel olarak durmaktadır.

Pragmatizm, İran-Çin ilişkilerini tanımlamada kullanılabilecek en uygun terimdir. İki ülke ideolojik farklılıklarına rağmen ortak çıkarlar temelinde ilişkilerini geliştirmekte ve ekonomik faaliyetlerini genişletmektedirler. Bu yaklaşımı sınırlandıran başlıca konu, İran'ın küresel güç siyasetinde yer aldığı konumu ve coğrafyasıdır (Chubin, 1974). Körfez ülkeleri, gerek petrol ve doğal gaz ihracatındaki konumları, gerekse çok daha büyük bir pazar olmaları nedeniyle Çin'in İran ile olan ilişkilerini kısıtlamakta ve Çin'i bir denge arayışına sokmaktadır. Özellikle günlük 2,16 milyon varil bulan Suudi Arabistan petrolüne bağımlılığı, aslında Çin'in petrol ithalatını çeşitlendirmeye yönelik politikasını da zorlamaktadır (Saleh, Yazdanshenas, 2020). Çin, İran ile ilişkilerini geliştirdikçe, güçlü bağlarının olduğu Körfez ülkelerinin çıkarları kaçınılmaz şekilde etkilenecektir. İran'ın Çin ile ilişkilerinin bir ittifak olarak adlandırılmasındaki en büyük zorluk, Çin ve bölge ülkeleri ile olan bu sıkı ilişkilerdir (Shariatnia, Azizi, 2019).

İran, ABD ve Körfez ülkelerine karşı güç dengesizliğini Çin ve Rusya ile dengelemek istemektedir. Ancak, Çin'in İran için ABD ve müttefikleri ile karşı karşıya gelmesi mantıklı değildir ve Çin'in çıkarları ile örtüşmemektedir. Çin, İran siyasi tarihinde emperyalist geçmişi olmayan bir ülkedir. II. Dünya Savaşı sırasında bölgedeki jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlarını öncelik alan İngiltere ve Rusya'nın (Sovyetler Birliği'nin) işgaline maruz kalması nedeniyle İran, Çin ile ilişkilerini ön yargısız ve daha hızlı bir şekilde geliştirebilmiştir. Çin'in BMGK'de veto hakkının bulunması, ikili ilişkileri besleyen diğer bir sebeptir. ABD ve müttefiklerinin uyguladıkları baskıları hafifletebilmek için Çin'in desteği, İran açısından büyük önem arz etmektedir. BMGK'nin daimi üyeleri Rusya ve Çin'in desteğiyle yaptırımlar engellenemese de pek çoğu yumuşatılmıştır. Ancak her iki ülke de yaptırımlara politik açıdan destek vererek İran'ın nükleer silah yapımı konusundaki gayretlerine ve gizli faaliyetlerine karşı çıkmışlardır. Böylece Çin, BM platformlarında İran'a olan destekleyici duruşunu dengeleyerek durumun Körfez'in diğer ülkeleriyle sürdürdüğü ilişkilerini olumsuz

etkilememesine dikkat etmektedir. Gelişen Çin ekonomisi, yeni pazarlara ihtiyaç duymaktadır. Doksan milyona yaklaşan genç İran nüfusu, Çin için önemli bir pazardır. Batı ile ticari ilişkileri ambargolar nedeniyle durma noktasına gelen İran, yıllar geçtikçe Çin ürünlerine yönelmiş ve bağımlı hale gelmiştir. Çin ise İran'ın bu durumundan istifade ederek ihtiyaç duyduğu petrol ve doğal gazı piyasanın altında fiyatlarla satın almakta ve yeni pazarlara ihtiyaç duyan sanayi ürünlerini pazarlamaktadır. Bununla birlikte İran, askeri ve ticari açıdan Çin'e bağımlı olmak istememekte ve alternatif aktörlere de yönelmeye çalışmaktadır.

İran-Çin ilişkilerini teşvik eden unsurların yanında sınırlandıran faktörler de bulunmaktadır. Bunları iç ve dış nedenler olarak gruplandırabiliriz. Bu iki devletin haricindeki ülkelerden dış nedenler olarak bahsetmek mümkündür. Bunlar; İsrail, ABD ve Körfez ülkeleridir. Çin, tüm Körfez ülkeleriyle, İran'la olduğu gibi yüksek ticaret hacmine sahiptir (Fulton, 2021). Yani, İran için bu ülkelerle arasının bozulmasına izin vermesi mümkün görülmemektedir. Çin için en uygun ortam, tüm bu ülkelerle İran arasında ayırım yapmaksızın enerji ticaretini sürdürebilmektir. Çin açısından kabus senaryosu ise bu ülkelerin birbirleriyle çatışarak petrol ve doğal gaz fiyatlarının yükseldiği bir ortamın oluşmasına yol açmasıdır. Bu olası durum, Çin'in uluslararası ticaretini de etkileyeceğinden Pekin bu senaryonun gerçekleşmemesi adına ciddi çaba sarf etmektedir. Çin'in İsrail ile yüksek teknoloji ürünleri konusunda önemli ticari faaliyetleri bulunmaktadır. Bu nedenle Çin, İsrail ve Körfez ülkeleri başta olmak üzere Müslüman ülkeler arasında dengeli bir dış politika izleyerek birini diğerine tercih etmemektedir. ABD ile ilişkiler ise Çin-İran ilişkilerini sınırlandıran en önemli konudur (Rahimi, Eivazi, 2025). Ekonomik büyümesini Amerikan sermayesine dayalı olarak geliştirmiş olan Çin'in en büyük ticari ortağı ABD'dir. Kısacası, sürdürülebilir büyüme amacıyla ABD sermayesine ve ABD pazarına muhtaçtır. Çin, ABD ile ticari rekabete girerken siyasi ve askeri çatışma riskinden kaçınmaya azami özen göstermektedir.

İlişkileri sınırlandıran iç faktörlerden bir diğeri, Çin ile yapılan mutabakatın içeriğinin net olarak açıklanmaması nedeniyle İran kamuoyunda duyulan kuşkuudur. İran ve Çin arasındaki Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması, muhalifler ve çeşitli siyasetçiler tarafından şiddetle tenkit edilmektedir. İran'ın bu anlaşmayla Çin'e askeri ve mali yönden bağımlı hale geldiğini ve önemli tavizler verildiğini ileri sürmektedirler. Aynı zamanda, İran ve Çin arasındaki ticari ilişkinin dengesizliği nedeniyle Tahran'daki yerel muhalefetin daha da ileri giderek İran'ın Çin'e karşı borç batağına gireceğini savunanlar da bulunmaktadır (Farzam, 2020). Diğer taraftan, İran mediasındaki bazı çevreler, bu mutabakatı İran tarihinin en ağır siyasi anlaşmalarından biri olan 1828 Türkmençay Antlaşması ile kıyaslamaktadır (Ertan, 2021).

İran ve Çin ilişkileri, anarşik uluslararası sistemde devletleri güvenliklerini sağlamak ve çıkarlarını maksimize etmek için stratejiler geliştirmek zorunda olan birimler olarak ele alan Neorealizm açısından incelendiğinde, her iki ülkenin de ABD baskısına karşı stratejik iş birliği geliştirdiği görülmektedir. ABD'nin İran'a yaptırımları ve Çin'in küresel yükselişi, bu ilişkiyi güçlendirmiştir. İran, ABD yaptırımları ve bölgesel tehditler karşısında Çin'le iş birliği yaparak ulusal güvenliğini artırmayı ve izolasyonu kırmayı hedeflemektedir. Çin ise stratejik enerji ihtiyacını karşılamak ve ABD'nin Asya-Pasifik'teki baskılarına karşı denge oluşturmak için İran'la ekonomik ve askeri iş birliği yapmaktadır. Bu bağlamda Çin, İran'a enerji yatırımları ve askeri destek sunarken İran da Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nde stratejik ortak rolüyle öne çıkmaktadır. Bu girişim, Çin'in küresel etkisini artırırken İran'a yaptırımları aşma fırsatı sunmaktadır. İran ve Çin'in ilişkileri, ABD'nin küresel çıkarlarına bir tehdit olarak görülmekte ve çok kutuplu bir düzenin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Sonuç

İran İslam Devrimi sırasında, Şah'ı destekleyen Çin ile İran arasındaki ilişkiler, başlangıçta soğuk bir seyir izlemiştir. Ancak günümüzde bu ilişkiler, "Kapsamlı Stratejik Ortaklık" seviyesine dönüşmüştür. Bu dönüşümün en önemli nedeni, İran'ın ABD ile olan kötü ilişkileridir. Araştırmanın en çarpıcı bulgusu, İran Devrimi sonrası İran-Çin ilişkileri, ABD'nin baskısını dengelemek için stratejik bir zorunluluk olarak gelişirken, Çin'in küresel güç dengelerini ve kendi ekonomik ve güvenlik çıkarlarını gözeterek Körfez'deki Arap ülkeleriyle ilişkilerini sürdürme çabası, bu ilişkinin derinleşmesini sınırlandırmaktadır. Neorealist kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde, İran-Çin ilişkilerinin temelinde güvenlik kaygılarının giderilmesi, ulusal siyasi ve ekonomik çıkarlar ve jeopolitik stratejik kazanım ve tehditler yatmaktadır. İran ve Çin'in uluslararası sistemde hegemon güç olan ABD ve müttefikleri ile kurdukları ilişki düzeylerinin, küresel ve bölgesel güç dengeleri üzerindeki etkisi ciddi bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, bu güç dengelerinin korunması ya da bozulmasının, İran-Çin ilişkilerine doğrudan etki edeceği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, İran ve Çin tarafından inşa edilmeye çalışılan bu güç dengesi ve iş birliği bu iki ülkenin güvenliğini sağlama amacı taşımaktadır.

İki ülke arasındaki ilişkileri kolaylaştıran temel faktörlerin başında ortak tehdit algısı ve buna karşı güvenlik iş birliği ve denge arayışı gelmektedir. Ek olarak, her iki ülke de ekonomik gücü artırma çabası içinde olup, askeri iş birliğinin yanı sıra ekonomik iş birliğine de büyük önem vermektedir. İran-Çin ilişkilerini sınırlandıran faktörler arasında ise İran'ın bölgesel güç mücadelesi ve bölge ülkeleriyle yaşadığı gerilimler öne çıkmaktadır. Bu ülkelerin büyük çoğunluğu ABD müttefikidir ve

aynı zamanda Çin ile stratejik ortaklık ya da kapsamlı stratejik ortaklık anlaşmaları imzalamışlardır. İran'ın bu ülkelerle ilişkilerinin kötüleşmesi, Çin ile ilişkilerini de kaçınılmaz biçimde etkilemektedir. Sonuç olarak, İran ve Çin'in iş birliği, uluslararası sistemdeki güç dengelerinin bir yansımasıdır. İki ülke arasındaki ilişkiler, bölgesel dinamikler ve küresel politikalar tarafından şekillendirilmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, İran-Çin ilişkilerinin geleceği, hem mevcut iş birliği fırsatları hem de ilişkileri sınırlayan faktörlerin nasıl yönetileceğine bağlı olacaktır.

Son olarak, Çin'in İran ile ilişkilerine neorealist açıdan bakıldığında Çin'in en önemli amacının kendi güvenliğini sağlamak ve çıkarlarını korumak olduğu anlaşılmaktadır. ABD'nin Tayvan ve Çin Denizi'ndeki sorunlara daha fazla odaklanmamasını sağlamak, Çin için ulusal güvenlik önceliğidir. Bunu gerçekleştirmek için Çin, Orta Doğu'da ABD çıkarlarına sorun oluşturan İran'a ekonomik, siyasi ve askeri destek vermektedir. Ayrıca Çin, enerji güvenliğine tehdit olarak gördüğü hegemon devlet ABD'nin gücünü Orta Doğu'da tutarak Tayvan ve Güney Çin Denizi'nde güç dengesini lehine değiştirmeyi hedeflemektedir.

Factors Facilitating and Limiting Iran and China Relations in International Politics

Engin Koç*
İbrahim Çetin

This study aims to analyze and assess the changing relationship between the Islamic Republic of Iran and the People's Republic of China after the 1979 Iranian Revolution from a neorealist perspective. According to the principles of neorealism, a key theoretical viewpoint in the study of international relations is that the absence of any formal hierarchy results in an anarchic international environment. States need to protect themselves in order to exist in a chaotic environment, and they must maximize their authority to do this. When achieving these goals is difficult, governments may try to counterbalance the hegemonic state's influence by establishing other alliances and strategic partnerships. This study examines the post-1979 evolution of China-Iran relations by focusing on their historical significance as two major Eurasian powers. Bilateral ties were tense during the early stages of the Iranian Revolution, but noticeable progress toward a strategic alliance between the two countries has occurred in recent years.

China preferred to develop relations with Iran in order to increase its influence in the Middle East region, which was under the influence of the USA. Furthermore, Iran offered a favorable commercial environment for the export of Chinese-made weapons. The geopolitical dynamics, characterized by the imposition of political

*Corresponding Author

@ Asst. Prof, Bursa Technical University, enginkoc@btu.edu.tr
Master's Student, Bursa Technical University, Graduate School of Education, International Relations Program (Dr., Bursa Provincial Directorate of Agriculture), ibrahimcetin@tarimorman.gov.tr

id <https://orcid.org/0000-0003-3682-8718>
<https://orcid.org/0000-0002-3100-945X>

DOI: 10.12658/M0772
insan & toplum, 2025.
insanvetoplum.org

Received: 10.12.2024
Revised: 19.02.2025
Accepted: 27.03.2025
Online First: 12.05.2025

and economic sanctions, as well as the ongoing conflict in Iraq, compelled Iran to seek collaboration with China, driven by its ambition to formulate a distinct foreign policy that was less dependent on traditional allies in the East and West. The Tehran regime's actions against the USA and the human rights violations within Iran, which China regards as Iran's own internal affairs, also contributed to the strengthening of relations between the two nations. Numerous facilitating and limiting factors occur in bilateral relations between two countries. The study employs a neorealist approach that underlines the importance of security concerns, power dynamics, balance of power, national interests, and alliances in determining international relations. The study then assesses how these elements altered the evolution of Iran-China relations.

This analysis examines the facilitating and limiting factors and provides insights into the potential trajectory of their relations. Several factors helped develop Iran-China relations during the last two decades. These include common strategic objectives, very similar security concerns, a desire to mitigate the influence of the USA, and significant economic ties between the two. China's Belt and Road Initiative (BRI) provides a framework for supporting Iran politically, economically, militarily, and financially, and Iran's enormous oil and natural gas reserves are also essential to China's energy security and economic growth. However, their relations have some limitations, which include the international sanctions imposed on Iran, regional competition, both nations' potential for strained relations with the USA, and domestic opposition within Iran toward relations with China. In addition, China's need to maintain a balance with the USA and Iran's regional behavior have remained ongoing challenges. To investigate the research topics, this study uses a qualitative methodology and case study approach, as well as secondary data sources such as academic publications, books, reports, and government documents. This research addresses key topics such as how did Iran and China transition from post-revolutionary suspicion to close allies, what elements helped and affected this strategic partnership, and how can neorealist theory explain the dynamics of Iran-China relations?

According to the analysis, neorealist influences have altered Iran-China relations. This demonstrates that security concerns, geopolitical aims, balance of power considerations, and economic interests all have a significant impact on their relations. The research identifies several facilitating factors: Because they have similar strategic goals and security concerns, both states want cooperation to mitigate the impact of hegemonic powers, particularly the USA. Economic links are also important, especially when in terms of energy. Iran gains from China's investments and assistance, particularly in the face of international sanctions, while China relies on Iran's natural

gas and oil reserves for its energy security. The BRI deepens these economic links by giving Iran financial and infrastructural assistance. Both nations use balancing tactics to counterbalance the USA's influence. Several limiting factors are found regarding China-Iran relations: China must manage its economic interests and connections with other international players, thus the international sanctions placed on Iran can limit and complicate their relations. Regional competition and problems in the Middle East also provide difficulties to the improved partnership with Iran. The possibility of deteriorating relations with the USA necessitates diplomatic maneuvering for both Iran and China, which has the potential to impede relations. The central argument of this research is that this perspective and approach is partly due to China's perception of the USA as a geopolitical and military rival. Despite its economic interdependence with the USA, China is concerned that a potential military conflict with the USA over Taiwan could deny it the energy supplies it needs. Consequently, establishing a robust economic, diplomatic, and military alliance between China and Iran is posited as a means of counterbalancing USA's influence in the Middle East. Internal political dynamics and public opinion within Iran might also influence its relations with China. The Iranian public has expressed a degree of skepticism about the confidential nature of the agreement with China. The opposition and various politicians have strongly criticized the China-Iran Comprehensive Strategic Partnership agreement. These critics contend Iran to have become militarily and financially dependent on China and to have made significant concessions. Moreover, concerns exist that the imbalanced nature of trade relations between the two countries will result in Iran becoming encumbered by debt.

The analysis demonstrates how neorealist theory serves as a valuable framework for comprehending the intricate nature of Iran-China relations. The findings indicate that, while strategic and economic objectives drive the alliance, it is additionally restricted by international influences and regional dynamics. The research has indicated deteriorating relations with the USA and subsequent sanctions imposed as a result to have had considerable impact on not only Iran's economy but also its national security. On the other hand, these have also paved the way for improving Iran and China's international relations. The present study contributes to the extant literature by providing a neorealist analysis of Iran-China relations and by identifying the elements that have encouraged and impeded their collaboration.

Kaynaklar

- Abay, G. E., Chirciu, D. (2025, Ocak 17). Rusya ile İran arasında stratejik ortaklık anlaşması imzalandı. Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ile-iran-arasinda-stratejik-ortaklik-anlasmasi-imzalandi/3453813>
- Alperen, Ü. (2018). Reel Politik Düzlemde İran-Çin İlişkileri. Ankara: İRAM. https://www.iramcenter.org/d_hbanaliz/Reel_Politik_Duzlemde_Yran-Cin_YliYkileri.pdf
- Alterman, J. B., Garver, J. W. (2008). *The vital triangle: China, the United States, and the middle east*. CSIS Press.
- Al Jazeera, (2025, Mart 12). Iran, Russia, China Conduct Joint Naval Drills in Gulf of Oman, Al Jazeera, <https://www.aljazeera.com/news/2025/3/12/iran-russia-china-conduct-joint-naval-drills-in-gulf-of-oman>
- Balcı, A. (2017). *Türkiye dış politikası-ilkeler, aktörler ve uygulamalar*. Alfa Yayınları.
- Belal, K. (2020). China-Iran relations: Prospects and complexities. *Policy Perspectives*, 17(2). 47-65
- Besheer, M. (2020, Ağustos 6). US Presses for Extension of UN Arms Embargo on İran. https://www.voanews.com/a/middle-east_voa-news-İran_us-presses-extension-un-arms-embargo-İran/6194044.html
- Bhat, M. A. (2014). Iran-China relations: A challenge for US hegemony. *Quarterly Journal of Chinese Studies*, 3(2).
- Caba-Maria, F. (2021). Iran-China relations: A game changer in the eastern world. , Leandro, F. J. B. S., Branco, C., Caba-Maria, F. (Eds.) İçinde *The geopolitics of Iran*, 245-273.
- Calabrese, J. (1991). *China's changing relations with the middle east*. Pinter Publishers.
- Caravelli, J. (2011). *Beyond sand and oil: The nuclear middle east*. Praeger Security International.
- Chaudhry, A. A. (2020, Temmuz 18). Towards a new cold war?. <https://www.thenews.com.pk/print/688289-towards-a-new-cold-war>
- Choi, H. S. (2024, Mart 12). China, Russia and Iran Hold 5-Day Military Exercise Near Gulf of Oman as Red Sea Attacks Rise, <https://www.scmp.com/news/china/military/article/3255043/china-russia-a-and-iran-hold-five-day-military-exercise-near-gulf-oman-red-sea-attacks-continue>
- Chubin, S. (1974). Iran: Between the Arab west and the asian east. *Survival*, 16(4), 172-182.
- Conduit, Dara., Shahram, A. (2019). Great power-middle power dynamics: The case of China and Iran. *Journal of Contemporary China*, 28 (117):468-481
- Cordesman, A. H. (2015). Iran's Rocket and Missile Forces and Strategic Options. <http://www.vlebooks.com/vleweb/product/openreader?id=none&isbn=9781442240667>
- Çapar, G. (2020). Şii motifi Hizbullah (Lübnan) terör örgütü ve faaliyetleri. H. Acar, S. Yenil (Ed.), İçinde Siyasal şiddet ve radikalleşme bağlamında terör örgütleri. Nobel.
- Çıtak, E. (2014). Uluslararası ilişkilerde gerçekçilik. M. Şahin, O. Şen (Ed.), İçinde *Uluslararası ilişkiler teorileri (temel kavramlar)*. Kripto Yayınevi.
- Çelik, Y. (2022). An overview of China-Iran relations and its impact on central asia. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 103-114.
- Çetin, İ., Koç, E. (2024). Bir kuşak bir yol projesi ve İran-Çin arasında imzalanan kapsamlı stratejik ortaklık anlaşması bağlamında İran-Çin ilişkileri. *Türkiye İran Araştırmaları Dergisi*, 3 (5), 1-22.
- Dolatabadi, A. B. (2018). The future of Iran-China relations: An alliance or pure cooperation? *Comparative Politics, Russia*, 9(1), 60-73
- Dorraj, M., Currier, C. L. (2008). Lubricated with oil: Iran-China relations in a changing world. *Middle East Policy*, 15(2), 66-80. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2008.00350.x>

- Ebel, R. E. (2009). *Energy and geopolitics in China: Mixing oil and politics*. Center for Strategic and International Studies.
- Elveren, İ. (2024). *Prospects and Complexities of China-Iran Relations, Implications for the US, and Regional & Global Repercussions* (CSAG Strategy Paper). Near East South Asia-Center for Strategic Studies. https://nesa-center.org/dev/wp-content/uploads/2023/10/2024-0520_Prospects-and-Complexities-of-China-Iran-Relations.pdf
- Enerji Atlası. (2020). Ülkelere Göre Dünya Petrol Rezervi. <https://www.enerjiatlası.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html>
- Ersoy, E. (2014). *Realizm*. R. Gözen (Ed.), İçinde *Uluslararası ilişkiler teorileri* (4. Baskı). İletişim Yayınları.
- Ertan, B. K. (2021, Mart 31). İran-Çin Anlaşması: Ekonomik Bir Bakış. <https://iramcenter.org/iran-cin-anlasmasi-ekonomik-bir-bakis-443>
- Farzam, R. (2020, Temmuz 14). Çin-İran 25 Yıllık Kapsamlı İş Birliği Anlaşması. <https://iramcenter.org/cin-iran-25-yillik-kapsamli-is-birligi-anlasmasi-211>
- Fulton, J. (2021). China between Iran and the gulf monarchies. *Middle East Policy*, 28(3): 203-216.
- Garver, J. W. (2011). Is China playing a dual game in Iran?. *The Washington Quarterly*, 34(1), 75-88.
- Garver, J. W. (2006). *China and Iran: Ancient partners in a post-imperial world*. University of Washington Press.
- Ghasseminejad, S. (2020, Temmuz 23). Iran-China Trade Plummets Despite Plans for Strategic Partnership. <https://www.fdd.org/analysis/2020/07/23/İran-china-trade-plummets-despite-partnership/>
- Ghorbani, A., Torki, H., Mirtorabi, S., Karimi, G. (2023). Theoretical synthesis of Iran's foreign policy: The case of Iran-China comprehensive strategic partnership. *Political Strategic Studies*, 12(47), 107-144.
- Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics*. Cambridge University Press.
- Gökkoyun, S. C. (2025, Şubat 6). ABD'den, İran Petrolünün Çin'e Sevkiyatını Kolaylaştırdığı Gerekçeyle Uluslararası Şebekeye Yaptırım, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/abdden-iran-petrolunun-cine-sevkiyatini-kolaylastirdigi-gerekcesiyle-uluslararasi-sebekeye-yaptirim/3474258>
- Harold, S., Nader, A. (2012). *China and Iran: Economic, Political, and Military Relations*. Rand Cooperation. https://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP351.html
- Iran Primer, (2023, Haziran 28). Iran & China Military Ties, <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/jun/28/iran-china-military-ties>
- IEEJ. (2012). Recent trends in Oil Supply from Iran: Oil Group, Oil and Gas Unit <https://eneken.ieej.or.jp/data/4363.pdf>
- Izadi, F., Khodaei, E. (2017). The Iran factor in US-China relations: Guarded engagement vs. soft balancing. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 3(02), 299-323.
- Jafari, A. A., Falah, M. (2023). Iran and China: Towards a strategic partnership in the future with an emphasis on the opportunities and complexities of the 25-year agreement. *Politics Quarterly*, 52(4): 863-864.
- Jansiz, A., Pirmohammadi, S. (2020). Analysis of the possibility or refusal of a comprehensive strategic partnership in Iran-China relations. *World Politics*, 8(4), 93-120.
- Jervis, R. (1976). *Perception and misperception in international politics*. Princeton University Press.
- Joshi, M. (2019, Şubat 18). China and Iran: JCPOA and Beyond. <https://www.orfonline.org/expert-speak/china-and-İran-jcpoa-and-beyond-48244/>

- Kamel, M. S. (2018). China's belt and road initiative: Implications for the middle east. *Cambridge Review of International Affairs*, 31(1), 76-95.
- Karaca, R. K. (2012). Çin'in değişen enerji stratejisinin dış politikasına etkileri (1990-2010). *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 93-118.
- Katzman, K. (2007). The Iran Sanctions Act (ISA). Library of Congress Washington Dc. Congressional Research Service., <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA475593>
- Kauffman, Bethany R. (2022). *Motivations and limitations in Iran-China relations*. Naval Postgraduate School.
- Kemenade, W. Van. (2010). China vs. the western campaign for Iran sanctions. *The Washington Quarterly*, 33(3), 99-114. 138
- Keohane, R. O. (1984). *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton University Press.
- Khan, Z., Guo, C. (2017). China's energy driven initiatives with Iran: Implications for the United States. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 11(4), 15-31.
- Khanmohammadi, S., Sun, D. (2022). China-Iran strategic cooperation agreement in the changing international system. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 16(1), 27-45.
- Khoshnood, A., Khoshnood, A. (2021). Security Implications of the Iran-China Deal, *Besa Perspectives*, no.2, <https://www.ardavan.se/wp-content/uploads/2021/05/2019-Iran-China-Deal-Security-Implications-Khoshnoods-final.pdf>
- Lim, T. W. (2010, Nisan 12). Oil and Gas in China: The New Energy Superpower's Relations with its Region Rochester, NY. <https://papers.ssrn.com/abstract=1588366>
- Liu, J., Wu, L. (2010). Key issues in China-Iran relations. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 4(1), 40-57.
- Lo, K. (2018). China Voices Support for Iran Nuclear Deal after US Walks Away. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2145406/china-backs-İran-nuclear-deal-united-states-walks-away>
- Maqsood, A., Mateen, M., Husnain, M. (2023). Iran-China deal: Geostrategic-balancing against US. *Pakistan Journal of Social Research*, 5(01), 86-93.
- Mackenzie, P. (2010). A Closer Look at China-Iran Relations. Center for Naval Analyses. <https://www.cna.org/reports/2010/D0023622.A3.pdf>
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W.W. Norton & Company
- Medeiros, E. S. (2007). *Reluctant restraint: The evolution of China's nonproliferation policies and practices, 1980-2004*. Stanford University Press.
- Meidan, M. (2016). *The structure of China's oil industry*. Oxford Institute for Energy Studies.
- Nejad, A. F. (2014). Why sanctions against Iran are counterproductive: Conflict resolution and state-society relations. *International Journal*, 69.1: 48-65
- Özev, M. H. (2016). İran-Suudi Arabistan ilişkileri, 1932-2014. *Journal of the Faculty of Economics/ İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66(1).
- Pevehouse, J. C. Goldstein, J. S. (2015). *Uluslararası ilişkiler*. H. Özdemir (Çev.). 1. Baskı. BB101 Yayınları.
- Rahimi, M., Eivazi, M. (2025). Scenarios of Iran-China relations in the horizon of 2030. *Foreign Relations*, 16(4): 1-28.
- Rafsanjani, H. (1985). *Memoirs: Hope and concern*. Nashr-e Ma'aref Enghelab.
- Raza, F. (2019). Prospects for Pakistan-China-Iran trilateral cooperation. *Strategic Studies*, 39.3: 37-52.

- Reuters. (2014). Iran Cancels CNPC Contract in Still Undeveloped Azadegan Oilfield. <https://www.scmp.com/news/world/article/1501261/İran-cancels-cnpc-contract-still-undeveloped-azadegan-oilfield>
- Saleh, A., Yazdanshenas, Z. (2020b). Iran's Pact With China Is Bad News for the West. <https://foreignpolicy.com/2020/08/09/İrans-pact-with-china-is-bad-news-for-the-west/> 142
- Samore, G. (Ed.). (2007). *Iran's strategic weapons programmes: A net assessment*. Routledge.
- Scita, J. (2022). China-Iran relations through the prism of sanctions. *Asian Affairs*, 53(1), 87-105.
- Sciolino, E. (1992, Eylül 11). China Will Build-Plant For Iran. The New York Times. <https://www.nytimes.com/1992/09/11/world/china-will-build-a-plant-for-İran.html>
- SDE. (2022, 04). İran ve Çin Askeri İşbirliğini Genişletme Konusunda Anlaştıklarını Açıkladı. <https://www.sde.org.tr/dunya/İran-ve-cin-askeri-isbirligini-genisletme-konusunda-anlastiklarini-acikladi-haberi-26614>
- Shana. (2021, Mart 27). China Silent on Yadavaran Phase 2 Development. <https://en.shana.ir/news/314810/China-Silent-on-Yadavaran-Phase-2-Development> 143
- Shariatinia, M. (2011). Iran-China relations: An overview of critical factors. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 1(4), 57-85.
- Shariatinia, M., Azizi, H. (2019). Iran and the belt and road initiative: Amid hope and fear. *Journal of Contemporary China*, 28(120), 984-994.
- The US-China Economic and Security Review Commission. (2006). China's Overseas Investments in Oil and Gas Production. New York. <https://www.uscc.gov/research/chinas-overseas-investments-oil-and-gas-production>
- Tianyang, L. (2019). Belt & Road Initiative Expands China-Iran Cooperation. <https://www.chinadaily.com.cn/a/201901/25/WS5c4aa81da3106c65c34e6912.html>
- Torbati, Y. (2012). China Pulls out of South Pars Project: Report. Reuters. <https://www.reuters.com/article/İranchina-southpars-idUSL6E8IT0T020120729>
- Troush, S. (1999). China's Changing Oil Strategy and its Foreign Policy Implications. <https://www.brookings.edu/articles/chinas-changing-oil-strategy-and-its-foreign-policy-implications/>
- Turan, İ. (2020). *Çin'in enerji güvenliği politikası: Kuşak yol inisiyatifi ve Avrasya'da "yeni büyük oyun"* (1. Basım). Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.
- T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2020). İran Ekonomisinde Yapısal sorunlar.<https://ticaret.gov.tr/data/5ee20f8213b876e308cc14f3/Yap%C4%B1sal%20Sorunlar.pdf>
- UN Press. (2006). Security Council Imposes Sanctions On Iran For Failure To Halt Uranium Enrichment, Unanimously Adopting Resolution 1737. <https://press.un.org/en/2006/sc8928.doc.htm>
- UNSC (2006). United Nations Security Council Resolution, 1696.
- UPI. (2010). China Opens Missile Plant in Iran. <https://www.upi.com/Defense-News/2010/04/23/China-opens-missile-plant-in-İran/82791272037022/>
- Vaez, A., Sadjadpour, K. (2013). *Iran's nuclear odyssey: Costs and risks*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/2013/04/02/İran-s-nuclear-odyssey-costs-and-risks-pub-51346>
- Valve World India. (2018, 09). Sinopec Persists with Upgrade Project at Iran Refinery. <https://www.valve-world-india.com/news/77995/sinopec-persists-with-upgrade-project-at-İran-refinery.html>
- Wallace, C. P. (1987). U.S.-Owned Tanker Hit by Iran Missile in Gulf: Kuwaiti Officials Are Certain That Weapon Was a Silkworm. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1987-10-16-mn-9746-story.html>

- Wallace, M. D. (2011). Huawei: Why a Chinese Company Finally Decided to Pull Back from Iran,” CNBC. <https://www.cnbc.com/2011/12/20/why-a-chinese-company-finally-decided-to-pull-back-from-İran.html>
- Walt, S. M. (1990). *The origins of alliance*. Cornell University Press.
- Waltz, K. (1979). *Theory of international politics*. McGraw-Hill
- Waltz, K. (1992). Realist Thought and Neorealist Theory. Robert L. Rothstein (Ed.) İçinde *The evolution of theory in international relations*. University of South Caroline Press, 21-37.
- Waltz, K. (1993). The emerging structure of international politics. *International Security*, 18(2), 44-79.
- Van Kemenade, Willem. (2010). “China vs. the western campaign for Iran sanctions.” *The Washington Quarterly*, 33(3): 99-114.
- Workman, D. (2020). Top 15 Crude Oil Suppliers to China. <http://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-tochina/>.
- World Bank. (2022). Overview. <https://www.worldbank.org/en/country/İran/overview>
- YangXingli. (2010). Sixty years of Iran studies in China. *West Asia and Africa*, (4). 63-67.
- Yazdani, E. (2023). Iran’s relations with China under the influence of two regional events. *Journal of Humanities and Social Sciences Studies*, 5(12), 01-08.
- Yıldırımçakar, E. (2023). The dynamics of Iran-China “new” strategic cooperation. *Alternatif Politika*, 15(2), 344-367.